

OLÁH MIKLÓS ERDÉLYRŐL

Erdélyt mindenfelől hatalmas hegyek koszorúzzák, főként azon a részen, ahol Havaselvétől választják el: csak egyik oldalán, amely északnak és Moldovának tekint, lehet könnyebben megközelíteni. Magyarország felől három út nyílik erre, ezek is nehezen [járhatók] s göröngyösek. Az egyik utat Meszesnek nevezik, amerre a Szamos, a másikat Körösnek, amerre a Körös, a harmadikat Vaskapunak mondják, amerre a Maros folyó hömpölyög. Havaselvéről szoros és meredek a bejárás. Ez ok miatt a törökök, akik innen rohanták meg Erdélyt, gyakran szenvedtek nagy vereséget kis csapattól [is]. Erdélyből, mely úgy körülbelül háromszáz magyar mértföld hosszúságú, s a szélessége majd annyi, vagy kevéssel kisebb, könnyebben lehetne Magyarországot meghódítani, mint Magyarországból Erdélyt. Útjai ugyanis ledöntött fákkal könnyen eltorlaszolhatók.

Ehhez népe jól megtermett, harcias, [jól] fegyverzett, s jó, erős lovai vannak. Az egész vidék váltakozva majd síkság, majd erdőség, szétágazó és kanyargó folyók szeldelik át, mint később elmondjuk; földje termékeny, jó bortermő, aranyban, ezüstben, vasban, s más ércekben s azonkívül sóban is gazdag; szarvasmarhában, vadban, medvében, halban bővelkedik; úgy, hogy nem lehet vádolni a természetet, hogy erre a vidékre nem hordta össze az élet minden javait. Négy különböző fajú nemzet lakik itt: magyarok, székelyek, szászok, oláhok: közöttük a szászok háborúra kevésbé alkalmasok. A magyarok és székelyek egy nyelvet beszélnek, csak éppen a székelyeknek vannak sajátos nemzeti szavaik: róluk bővebben művem

végén beszélek. A szászokról azt mondják, hogy a németországi szászok gyarmatosai, s Nagy Károly [császár] küldte át őket onnan: hogy ez igaz, a két nép nyelvének ugyanazon volta bizonyítja. Az oláhokról az a hagyomány, hogy a rómaiak gyarmatosai. Ennek a dolognak az a bizonyítéka, hogy a római nyelvvel sok közös [szó van] náluk, s annak a népnek sok pénze található ezen a helyen; nem kétséges, hogy fontos jele [ez] a rómaiak régi ittlétének, s uralmának.

Erdélyben ered a Sajó, Beszterce, a két Szamos: Nagy és Kiszamos, mely Visszafolyónak nevezetik általában, a két Körös (régen Cusus-nak mondták), a Sebes- és a Fehér körös, a Maros (egykor Amorrois-nak, Marisus-nak, vagy Morossus-nak neveztek), az Aranyos, a Küküllő s az Ompoly. Ezeket azután különböző patakok táplálják, s Erdélyben is, Erdélyen kívül is nagy részükben hajózhatók. A Sajó a Székelyföld határán észak felé indulva ered, s először a Beszterce folyóval egyesül, s a gazdag s elég soklakosú [Beszterce] mellett elfolyva Deés városa felett (melynek hegyeiben sőt bányásznak) beleszakad a moldovai havasok tövében eredt Nagyszamosba; ugyané város körül ömlik bele a Kiszamos is, mely a dél felé fekvő kalotai hegyek lábánál, Gyerővásárhely felett ered. Innen két meredek hegy között lefutva Naddi falu felett, Namény alatt a Tiszába ömlik. A Kiszamos, a Sebeskörös, és az oláh havasok közötti részen, a Nagyszamos folyásáig van Gyalu, Almás, Hunyad vára; Vásárhely, Szék, Iklód, Németi, Alparét, Keresztúr, Mihály, Czobor. Nem messze Gyalutól ered a Sebeskörös, s ennek a helynek Körösfő a neve; innen dél felé kikanyarodik, s hegyszorosokon át gyakori kitérésekkel és gyűrűzésekkel [halad], úgy, hogy egyre gyakrabban visszavertvén egy napi úton húszszor is át kell rajta kelni, a sziklák között nagy csobogással először Feketető falut, azután – már Erdélyen kívül – Rév és Telegd várát, majd Várad városát folya körül, s egyenesen délnek fut, és egyesülve mindkét Körös: a Fekete- és a Fehérkörös vizével, Csongrád felett a Tiszába szakad. A Feketekörös forrása a Belényesi hegyekben van, Feketebátor vár közelében. A Fehérkörös pedig Erdély déli hegyeiben, Abrudbánya körül [ered], s Körösbányánál és Feltótnál Gyula és Békés várához megy dél felé, s a két másik Körössel a már említett helyen egyesül. A Maros vagy Marisus forrása a Székelyföldön van, a Gyergyóval s más körülbelül azon a vidéken eredt patakokkal egyesülve, Erdély közepébe hatol be, s nem messze Gerendtől az Abrudbánya körüli északi

hegyekből Lupsa, Toroczkó falú és Torda város mellett nyugat és észak felől délnek futó Aranyost veszi fel. Azért nevezik Aranyosnak, mert nem másképp, mint Spanyolországban a Tajoról, s Indiában a Pactoloról beszélnek, aranyos fővényt hordoz. A Maros pedig Gyulaféhérvár, az erdélyi püspök székhelye felett (székesegyházáról, sok gazdag egyházi intézményéről, s Hunyadi János sírjáról híres) egyesül a Küküllővel, Ompollal és más folyócskákkal, nem messze Gyulaféhérvártól Vinc és Borberek községeket választja el, s dél felé fordulva Szászváros és Rápolyt között (melyektől két mértföldnyi távolságra van az igen erős Hunyad vára egy dél felé eső hegy lábánál), nem messze Demia igen magas hegyre épített várától, Kaproncza és Váralja mellett, kétoldalt kiemelkedő hegyek között hömpölyög, s [a hegyekről] számos csermely ömlik bele, azután elhaladva Lippa vára, az aradi prépostság és társas káptalan, s Nagylak vára mellett, Szeged városánál a Tiszával egyesül.

Az Aranyos forrása és torkolata között északról kezdve dél felé a [következő] községek és falvak vannak: Szentkirály, Décse, ahol a sóhajok rakodnak, Miriszló, Torockó, Enyed, Diód, Szentmihálykő vára, Lupsa, Podzága, Zalatna, Bakaj, úgyszintén Köbölkút, Somkerék, Boncida, Ludas, Kolozs, ahol a hegyekből só és több mindent bányásznak, Kolozsvár (németül Clausenburg), melyről azt mondják, hogy valamikor Zeugma volt, fekvésére, gazdagságára, minden dolgok bőségére, s kereskedelmére nézve híres város. Kolozsmonostor apátsága, Torda, ahol hasonlóan só bányásznak és sok más. Ezen túl, Székelyföld alatt, a hegyek között, melyek kelet felé Havaselve fölé emelkednek, s dél felé elválasztják Magyarországtól Erdélyt, vannak a következő helységek: Régen, Vásárhely, Szakadát, Terem, Nagylak, Sáros, Udvarhely, Réhalom s a nem kevésbé megerősített, mint kellemes Küküllővár. Városok: Medgyes, melyet fekvése és a művészet is megerősített, s nagyon alkalmas lakóhely; a másik város Brassó vagy Corona, régen Zemigethusának nevezték, Erdély határán kelet felé fekszik, soklakosú, kereskedelméről híres, s jó benne élni. E mellett itt vásároltak a havaselvi és más külföldi emberek. Ezzel szomszédos Törösvár, igen szűk helyen fekszik, nagyon erős, s mintegy elzárója és kapuja Erdélynek ott, ahol Havaselvről van a bejárat.

Itt van hét város, melyet szász székeknek neveznek: Szeben, Szászsebes vagy Millembach (valamikor Sabesus), Segesvár, Szászváros vagy Brosz, Vinc, Bertalom, s Holzmány. Mindegyiknek a kormányzóságát, melyet királybírósnak

neveznek, a király adományozza. Alájuk van vetve sok község és falu.

Szeben a hét szász szék főhelye. Dél és kelet felé tekint, egy dombon (mely más vidékre néz), magán a domboldalon épült. A város egy kiemelkedő helyén van egy forrás, csövön odavezetve egy medencébe ömlik, s a lakosság nagyrésze ezt használja. Ahol nyugat felől éri az ember, a város alacsonyabban fekvő részén odakanyarodik a Szeben folyó egyik ága, mely tele mederrel a falakon kívül hömpölyögve az Olt folyóba szakad, nem messze a Vöröstoronyi szorostól, miután előbb [az Olt] sok, a Székelyföld északi részein eredt patakot vesz fel. Ezzel az ággal a gabona- s másfajta malmokat hajtának a falakon belül, melyeket a polgárok használatára készítettek. Nagy ez a város és hatalmas, nemcsak nagyszerű épületekkel díszes, hanem mindenféle kereskedelem és más dolgok miatt virágzó. E mellett a széles és sűrűn elhelyezett bástyákkal megerősített falon kívül minden felől árkokkal van erősítve, s még ezen felül kelet felől széles és mély vizesárokkal van körülveve. Kívül a város minden részén széles és igen mély halastavak veszik körül hármás és négyes sorban, néhol majdnem egy olasz mértföldnyi távolságban, s ezek miatt nem tudja az ellenség a falakat máshonnan megközelíteni, csak az utakon, melyek különböző helyekről a város kapui felé vezetnek. Ezek is sánccal, torlászokkal s más erődítményekkel eléggé meg vannak erősítve, s alig lehetne más módon elfoglalni a várost, mint kiéheztetéssel, vagy a polgárok nemtörődömsége és egyenetlenkedése miatt, amely dolgok gyakran veszélyeztették a hatalmas városokat. Nem messze innen, a Havaselve felé tekintő hegyek lábánál van egy igen erős torony a szebeni vidék alatt, melyet Vöröstoronynak neveznek. A törökök ezen az úton a hegyek szűk ösvényein át gyakran támadták meg Erdélyt, a maguk nagy pusztulására.

Szebentől nem messze esik Vízakna, amely mellett sót bányásznak. Szászvárost – melynek királybírósága örökös a [mi családunkban] – testvérem, Oláh Mátyás kormányozza, kies és termékeny helyen fekszik, s a közeli folyó miatt alkalmas a földművelésre. Északra tőle egy mértföldnyire van egy falu, neve magyarul Kenyér. Ehez tartozik egy mező ugyanilyen névvel [Kenyérmező], széles és hosszan terül el, s emlékezetes a magyarok és törökök véres csatájáról. Mátyás király idejében, mikor Báthory István kormányozta Erdélyt, a törökök Bali bég vezetésével átkelve a hegyeken megtámadták Erdélyt,

mint mondják, hatvanezer lovassal. Ezeket [Báthory István], miután összegyűjtött annyi erdélyi csapatot, amennyit csak tudott, és segítséget kérve Kinizsi Páltól, a temesi gróftól, a törökök várakozása ellenére ezen a mezőn megtámadta. Mindkét felől oly nagy volt az öldöklés, hogy a patak, mely a mező közepén folyik, vérrel keveredett, amint azoktól hallottam, akik résztvettek ebben a csatában. Balibég néhány emberével a hegyeken keresztül nehezen elmenekült, a mieinknek nagy része is odapusztult. Báthory István vajdát az ellenségtől megsebesített lova levetette, de mégis – övéitől segítve – sértetlenül került ki, s azon a helyen, ahol leesett, ennek a dolognak örök emlékére később egy kápolnát épített. Az akkori erdélyi püspöknek kétszáz páncélos katonája veszett oda ebben az ütközetben. Testüknek a megkeresésére maga ment el, s Gyulaféhevárra, mely körülbelül három mértföldnyire van, gyászpompával vitette vissza. Ilyen nagy volt ennek a jó embernek kegyelete övéi iránt, akik elesetek, miközben a hazát védték az ellenségtől.

A szászoknak megszabott adójuk van, melyet a királynak szolgáltatnak be. Gyakran azonban többet hajtanak be tőlük a törvényesnél. A földmiveléshez és más munkákhoz csodálatosan értenek, s az asszonyok éppen úgy végzik a munkát, mint férjeik, s nagyon bírják a fáradságot. Ezen okok miatt a szászok gazdagok, a vendéget tisztelettel fogadják, s derekasan megvendégelik.

Fogaras igen erős vár, azoknak a hegyeknek a tövében épült, melyek elválasztják Erdélyt Havaselvétől; hegyekről leszökellő patakok, melyekben pisztráng és más ízes halak élnek és sok más dolog teszi kedvessé. Ez a vár mintegy egy kis hercegség. Alája vannak ugyanis rendelve oláh bojárok, kik a vár urának szolgálnak, mint fejedelmüknek.

*

A szikambriai mezőn vívott csata után Csaba seregén kívül, aki Görögországba ment volt, háromezer hun került el a halált, s ezek Cegléd mezején, ahol most a hasonlónévű község áll, megtelepedtek. De mivel félték Detre és a többi németek hatalmától, sebes haladással Dáciának arra a vidékére mentek, melyet most Erdélynek, vagy hét várnak neveznek (a hunok hét vezéréről, akik a hunok Pannoniába való másodszori bejövetelekor ezen a helyen vertek tábor). S hogy könnyebben elhitessék, hogy nem a hunok maradékai, megváltoztatva a

hun nevet magukat székelyeknek nevezték. Erről a népről most is azt hisszük, hogy a hunok közül a legrégebbek, akik visszamaradtak Magyarországon. Ez a szám azonban megnövekedett, úgy, hogy ha háború tör ki ellenük, könnyen tudnak ötvenezer vagy még több fegyveres embert kiállítani. Nem szívesen tűrik, hogy családjuk, házuk házasság útján idegenekkel keveredjék: szokások, szertartások s törvények szempontjából a többi magyaroktól erősen különböznek. Lelkük érzelmeinek vagy akaratának kifejezésére papír, tinta s más nyelvek betűi helyett bizonyos jeleket vágnak fapálcákba, s ha egymásnak üzeni [akarnak] valamit, barátok és szomszédok követ vagy levél helyett ezek útján érintkeznek.

Ezek a székelyek a mai napig is hiszik, hogy Csaba nem tért vissza Szkítiába, hanem Görögországban halt meg. Ezért ha egy ember valahova elmegy és soha nem szándékozik visszajönni, arra ezt a közmondást mondják: «Akkor fog visszajönni, mikor Csaba Görögországból Magyarországra.» Azt akarják, hogy mindnyájukat nemeseknek tartsák, mint akik a régi hunok maradékai. S valóban igyekeznek a szabadság előjogával élni, ugyanis nem tűrik, hogy valakinek közöttük a többenél nagyobb szabadsága legyen. Közöttük a legkisebbnek is ugyanaz a szabadsága van, mint a legnagyobbak. Megyékre vannak felosztva: Csik, Gyergyó, Kézdi, Orbó és még néhányra, ezeket ők vidékeknek vagy inkább székeknek nevezik. Ezekben azok közül, akiknek családjuk a legrégebb, leggazdagabb és leghatalmasabb, maguknak kapitányokat vagy vezetőket választanak, akiket a maguk nyelvén főfőszékelyeknek szólítanak. Ezeket szolgálják, félik, tisztelik. Ha ellenség támadja meg őket, ezeknek a zászlóit követik. Teljes joguk van [a székelyeket] megítélni, összehívni, s fontos dolgokban velük határozni.

Adót senkinek sem fizetnek, sem a királynak, sem senki másnak, nem számítva, hogy mikor Magyarország királyát koronázzák, vagy megházasodik, vagy fia születik, mindenki ad a királynak egy ökröt. De azt is többnyire nem minden nehézség nélkül teszik, ami az én időmben is megtörtént, atyám nem kis kellemetlenségével. Ugyanis mikor Tomory Pál [II.] Ulászló király parancsára Lajos király születésének idején ezekhez a székelyekhez küldetett néhány katonával, hogy az ökröket bélyeggel megjelöljék (ugyanis a királynak ajándékozott ökröket vassal megsütötték), Pál kérte a nemzet szokása szerint a királynak járó ökröket, de azok ebben a dologban nehézségeket támasztottak, ellene szegültek, s kényszerült velük harcba szállni.

S minthogy a székelyek többen voltak, csapatával együtt, mely ötszáz és valamennyi lovast számlált, legyőzetett és szétszóratott, s maga ha jól emlékszem, husz sebet kapott. Ebben csatában katonái közül sok elesett, a nagyobb rész kifosztva, nehezen futott haza, ezek között atyámnak is három lovasa elesett, a többiek össze-vissza kaszabolva tértek haza.

A saját büntetéseikkel szemben a következő büntetést használják. Ha bárki közülük valamit tett az ország vagy a közjó ellen, vagy a szabadság ellen, melyet joggal becsülnék minden földi dolog között a legtöbbre, s ha észreveszik, hogy titokban áskálódik, vagy közös határozatuk ellenére az ellenséggel szemben nem kel fel, s látják, hogy nem engedelmeskedik: annak a holmiját és vagyonát szétrombolják, házát alapjáig lebontják. És ha alkalmuk van rá, megölik. A királyon kívül senkinek sem engedelmeskednek, csak az erdélyi vajdának, akit a király tesz az ő ispánjukká, mikor vajdát nevez ki vagy változtat. De gyakran még ezzel szemben is engedetlenek. Az utóbbi években, mikor Zápolya Jánosnak (akkor szepesi gróf s Erdély vajdája és a székelyek ispánja, most pedig király) egyáltalában nem engedelmeskedtek, az kénytelen volt ellenök sereget indítani, fegyvert ragadni, s őket megtámadni. Serege élén bátran, néhány emberétől körülvéve mindenki szemeláttára előretört, megütközött velük s leverve őket kényszerítette, hogy parancsait meghallgassák. Tehát a székelyek még ebben az időben sem felejtették el a régi szkíták szokásait és szabadságát.